

Libor Ovečka

„Člověče,
bylo ti oznámeno,
co je dobré...“

Česká katolická
morální teologie
1884-1948

KAROLINUM

„Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...“
Česká katolická morální teologie 1884-1948

PhDr. Libor Ovečka, Th.D.

Recenze:

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. ThDr. Jiří Skoblík

Redakce PhDr. Milada Motlová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2011

© Libor Ovečka, 2011

ISBN 978-80-246-1957-6

ISBN 978-80-246-2408-2 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

Věnováno všem dobrým lidem

**„Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré
a co od tebe Hospodin žádá: jen to,
abys zachovával právo, miloval milosrdenství
a pokorně chodil se svým Bohem.“
(Mich 6,6)**

Obsah

Slovo úvodem	11
Morálně teologická literatura v období 1884–1948	15
Časové vymezení zkoumaného období	15
Šíře morálně teologické literatury vydávané ve vymezeném období	21
Teoretický i praktický přístup	23
Situace společnosti a katolické církve	29
Společnost	29
Společnost a církev	36
Struktura základních prací českých morálních teologů 1884–1948	46
Jan Nepomuk Stárek: Mravověda, 1884	46
Karel Lev Řehák: Katolická mravouka, 1893	49
Antonín Vřešťál: Katolická mravouka, 1909–1916	51
Reginald M. Dacík: Mravouka, 1946	57
Dominik Pecka: Umění žítí. Katolická mravouka, 1947 (imprimatur z r. 1940)	60
Přehled autorů a jejich díla	65
Charakteristika myšlenkových východisek českých moralistů – aspekty obecné morálky	109
Apriorní a empirické poznání	110
Napětí mezi nadčasovostí a historickou podmíněností	117
Nauka nezávislá a závislá na měnící se situaci	117
Nadčasová nauka o časných věcech	119
Neomylnost magisteria ve věcech víry a ve věcech mravů	124
Metodika teologické práce a zdůvodnění platnosti mravního zákona	127

Důležitost otázky po zdůvodnění mravního řádu	127
Argumentace nejvyšším cílem	130
Argumentace církevní naukou	132
Ztráta věčného cíle	138
Zdůvodnění konkrétních mravních norem	141
Magisterium	142
Písmo	143
Přirozený zákon	144
Státní zákon	145
Univerzalita mravního požadavku a její omezení	146
Mravnost a víra v Boha	146
Univerzální požadavek mravnosti	152
Dvojitá teologie hříchu	155
Theologia moralis specialis	156
Reginald M. Dacík, Mravouka	158
Antonín Vřešťál, Katolická mravouka	160
Zapovězené knihy	161
Teologie omlouvání	162
Konstantin Miklík, Klíč k dobré literatuře; Četba knih s hlediska morálního a kanonického	164
Josef Novotný, Index a věda	172
Morálka a zákon	175
Požadavky mravnosti a práva	175
Teorie zásluh. Nárok člověka vůči Bohu	179
Zákon, svědomí a svoboda	183
Obnova teologického myšlení a církevní praxe a její překážky	189
Snahy o obnovu a rozvoj teologického myšlení a církevního života	189
Byla česká teologická etika skutečně teologická?	195
Smysl otázky	195
Biblické zjevení a filozofická spekulace v morálně teologické argumentaci	197
Teologická argumentace ve filozoficko-etických pojednáních	199
Filozofická argumentace v teologii bez biblického zakotvení	202
Ohrožení teologického charakteru teologické etiky	204
Instrumentalizace „dobrého“ skutku	204
Normy církevního práva chápáné jako normy mravní	205
Normy státního práva chápáné jako normy mravní	205
Nereflektování historicko-společenské a kulturní podmíněnosti	206
Partikularizace univerzálně platných mravních norem	207

Nerozlišení závaznosti mravních a náboženských norem jednání	208
Nerozlišení mravní a morální roviny jednání	209
Zhodnocení	211
Speciální morálka	213
Sexuální etika	214
Jan Nepomuk Stárek, Katolická mravověda, 1884	215
Plnění manželské povinnosti	215
Hodnocení manželství a celibátu	217
Karel Lev Řehák, Katolická mravouka, 1893	219
Antonín Vřešťál, Katolická mravouka, 1909–1916	222
Josef Mouřínovský, Satanovo pirátství: Žena, 1936; Kněz manželům	224
Reginald M. Dacík, Mravouka, 1946	234
Situacionální podmíněnost mravních požadavků	241
Každý hřích nečistoty je těžký?	243
Manželství a panenství	245
Homosexualita	249
Masturbace neboli sebeprznění	251
Zabraňování početí	252
Antonín Melka, Homosexualita, 1933	254
Řeholní sestra u nemocných	255
Exkurs: Augustinus Aurelius a jeho nauka o pohlavnosti a manželství...	257
Politická etika – křesťan a stát	268
Jan Stárek, Katolická mravověda, 1884	269
Karel Lev Řehák, Katolická mravouka, 1893	272
Jan Dvorecký, Kříž Kristův čili rudý prapor socialismu.	
Třicet májových kázání o sociální otázce, 1895	278
Antonín Vřešťál, Katolická mravouka, 1909–1916	280
Josef Novotný, Mravnost a náboženství. Obrana základů	
katolické mravouky oproti moderním proudům ethickým, 1921	283
Timotheus Vodička, Principy sociální ethiky, 1945	285
Reginald M. Dacík, Mravouka, 1946	287
Dominik Pecka, Umění žítí. Katolická mravouka, 1947	288
Tendence vývoje	290
Sociální etika – vývoj sociálně etického myšlení v českých zemích	
do roku 1948	292
Odklon od náboženství a církve a sociální otázka	293
Rychlý rozvoj sociální etiky	295
Negativní hodnocení moderní společnosti	298
Představy utopické i reálné	303

Sen o utopii	303
Reálný pohled na pozemskou skutečnost	308
Bedřich Vašek	311
Antonín Čala	314
Antonín Pimper	315
Závěr	320
Summary	327
Zkratky	329
Použité prameny a literatura	330
Příloha: Seznam českých katolických morálně teologických spisů publikovaných v období 1884–1948	349
Jmenný rejstřík	380

Slovo úvodem

Morální teologie¹ se zabývá lidským jednáním, jeho charakteristikami a normami, které je regulují, a to – jak napovídá sám název disciplíny – z teologického hlediska, tj. z takového hlediska, které ve své reflexi bere v úvahu Boží zjevení v Písmu a tradici. Jako věda má morální teologie nejen deskriptivní, ale i preskriptivní charakter. Hledá odpověď na stále se opakující lidskou otázku „Co mám dělat?“ i na primární otázku „Proč?“, tedy „Proč se mám vůbec podřít mravnímu řádu?“ Proto jsem pro svou práci zvolil název „Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...“, vzatý z knihy proroka Micheáše (6,6), který tyto skutečnosti vyjadřuje. Zároveň tento citát otevřít velkou otázku, co to znamená a jak se k tomu člověk má postavit. Zdálo by se, že je to vlastně velmi jednoduché: člověče, zde máš seznam svých povinností, plň je a vše bude v pořádku, máš zajištěn svůj život tady i na věčnosti. A mnozí to tak skutečně pochopili a možná i dnes chápou. Moderní doba a zkušenosti s komplikovaností světa, zkušenosti s dvěma světovými válkami, globalizací i globálními katastrofami, novými technologiemi apod. však vedou k poznání, že tak jednoduché to není. Ve své knize chci ukázat na příkladu minulosti ošidnost takto zjednodušeného vidění i touhy po jasných návodech jak ze strany těch, kdo se je snaží formulovat, tak ze strany těch, kteří se mají jimi řídit.

Podnětem k napsání této knihy byla svízelná situace české katolické morální teologie, tedy morální teologie v Českých zemích, která nastala po roce 1989. Platí to snad více či méně i o jiných teologických oborech, avšak o morální teologii či teologické etice obzvláště, neboť ta se bezprostředně vztahuje k praxi života. V roce 1990 tu najednou stála jako

1 V minulosti byla též nazývána mravoukou, mravovědou, náboženskou etikou. Ve stejném smyslu jako termín „morální teologie“ se v této práci používá i termín „teologická etika“.

disciplína bez minulosti. Kdo nemá minulost, nemůže snadno poukázat na to, kdo vlastně je, odkud přichází a kam chce směřovat. A kdo nemůže ukázat, kdo je, jako by nebyl nikým. To je životně velmi obtížná situace.

Minulost jako by nebyla. Minulost je však pro budoucnost, pro budoucí vývoj velmi důležitá. Minulost šla nějakým svým směrem. My v něm v přítomnosti a pro budoucnost můžeme pokračovat nebo se od něj můžeme odchýlit doleva či doprava nebo se od něj můžeme radikálně odvrátit, ale naše kroky mají vzhledem k minulosti pořád nějakou orientaci. Schází-li minulost, schází základní orientace.

Krokům ve vydávání teologické literatury po roce 1989 schází pochopení toho, co bylo v minulosti, a tím pádem i síla a rozhodnost se s tím pro budoucnost buď ztotožnit a pokračovat stejným směrem, nebo na to navázat a pokračovat v dřívějším díle novými kroky, nebo to po řádné reflexi opustit a vydat se jiným směrem. Ve své práci se mj. snažím dát odpověď i na to, zda, a eventuálně jak, morální teologie minulosti, zprostředkovaná studovanými autory, přímo či nepřímo ovlivnila další vývoj. Ze své osobní zkušenosti vím, že mnoho z toho, co bylo v jejich době hlášáno a vyučováno, pokračovalo jaksi anonymně dál (již bez znalosti prací dotyčných teologů) a dodnes vytváří povědomí o morální nauce církve, byť se již v některých ohledech velmi podstatně proměnila. Mým cílem je kromě samotného kritického přehledu dějin českého morálně teologického myšlení vymezeného období poukázat na vnitřní teologické konflikty a problémy v minulosti, které se nám vzhledem k dalšímu historickému vývoji naší země od roku 1948 nepodařilo zcela vyřešit dodnes. V tomto smyslu má historická práce význam i pro současnou teologickou reflexi.

Situace je značně ztížená skutečností, že v době, kdy světová církev a světová teologie učinily na Druhém vatikánském koncilu a po něm výrazný krok novým směrem, v našich zemích vládl zmrazující komunismus. Nového hledání v životě církve a v teologii jsme se nemohli plně zúčastnit. Naše uzavřené hranice se otevřely v době, kdy ve svobodném světě probíhala i hodnotící reakce kritická ke koncilu. Jenže my jsme ještě ani neprožili předchozí vlnu novosti a nového nadšení, my jsme ještě neměli příležitost do teologického světa koncilem otevřeného plně vstoupit. Nezbývá tedy než se podívat do naší české teologické minulosti, a to do minulosti jakoby velmi vzdálené a na rovině odborné práce více méně zapomenuté, i když je vzdálená jen několik desetiletí, abychom byli schopni v přítomnosti zaujmout konsistentní teologický postoj a abychom byli schopni něco učinit pro cestu do budoucnosti.

Zabývat se budu pouze teologickou etikou katolickou. Ta je specifickým teologickým útvarem. Od teologické etiky pěstované v rámci evangelických církví se odlišuje zejména tím, že ve své argumentaci počítá se zavazující naukou církevního magisteria. To dlouhodobě utváří její vývoj. Ve své argumentaci se opírá o to, co je oficiální církevní naukou.

Na tomto místě je třeba poděkovat těm, kteří mi v minulosti, nesvobodné i svobodné, zpřístupnili teologické poznání. Mnozí z nich byli lidé, kteří sami nepublikovali, neboť to tehdy nebylo možné, ale kteří své síly za cenu velikých obětí věnovali výchově dalších generací teologů v této zemi. Přesto, že se na ně zapomíná, jsou to lidé, kteří vstoupili do dějin ducha. Patří k nim zejména František Míša, obecně známý jako „Dominus“, který svým důsledným pedagogickým postupem zpřístupňoval soudobé poznání v biblistice. Dalším byl Josef Zvěřina, který od roku 1976 rozsáhlým studijním a vyučovacím zátahem pokračoval na poli dogmatické teologie v tom, za co strávil patnáct let ve vězení. Mé zvláštní poděkování patří erfurtskému profesoru Wilhelmu Ernstovi, který mi v osmdesátých letech minulého století otevřel přístup k morální teologii tehdejšího teologického a církevního světa.

Poděkování patří i mým kolegům a kolegyním v teologické práci a v hledání teologických a životních cest, zejména Mireii Ryškové. Jí vděčím za mnoho zaujatých diskusí a podnětných myšlenek i za pečlivou redakční práci na textu knihy.

Poděkovat chci i svým studentům, zejména studentům Jaboku, ale též studentům Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kteří mi svými otázkami, odvážnými životními postoji i svou naukovou opozicí poskytovali podněty k dalšímu hledání. Mnozí z nich se stali mými přáteli; naše životní a studijní cesty se spojily v jednu, tak jak to odpovídá duchovnímu odkazu Dona Bosca, který jsem přijal za vlastní.

Poděkovat chci i těm, kdo mi umožnili přístup do různých knihoven, v nichž jsem pátral po potřebných publikacích. Kromě Centrální katolické knihovny to jsou zejména knihovny Vyšehradské kapituly v Praze, Želivského kláštera v Želivi a Emauzského kláštera v Praze. Můj dík patří i věrným pomocnicím s knihovnickými pracemi sestře Kláře Radoušové a Haně Čížkové.

Od dob, kdy byly psány knihy, kterými se zabýváme a z nichž citujeme, se proti dnešku v leccems změnila pravopisná norma i norma interpunkce. V citacích ponecháváme z historických důvodů jejich původní textovou podobu, zachováváme archaické tvary slov (např. *dosíci* místo dnešního *dosáhnout*, *pamatovati* místo dnešního *pamatovat*, *čtyry* místo

dnešního *čtyři*, *mravnost'* místo dnešního *mravnost*), zachováváme psaní velkých písmen na začátku slov, jež vyjadřovalo úctu pisatele k dané skutečnosti, zachováváme původní interpunkci, zachováváme způsob psaní zkratk a užívání teček v nich. Zachováváme rovněž historická slova, jež pak z jazyka zmizela nebo se v něm neujala, jako např. *důvodný* místo dnešního *pravděpodobný*, které se snažil prosadit Vřešťál², či jeho *zásady přemítné, rozhodnost přemítnou* – tedy to, k čemu dospěje člověk úvahou, moudrostí. (Naštěstí uvádí Vřešťál důsledně i srozumitelnější nomenklaturu latinskou.)

2 Viz VŘEŠŤÁL, Antonín. *Probabile = důvodné*, ČKD, 1887/4, s. 193–198.

Morálně teologická literatura v období 1884–1948

Časové vymezení zkoumaného období

O české morální teologii pojednávám jako o svébytném útvaru, i když samozřejmě vím, že byla velmi silně závislá na zahraničních pramenech.³ Nezkoumám ovšem prameny a literaturu, ze které čeští morální teologové čerpají, nýbrž zkoumám jejich vlastní přístup a jejich způsob zpracování myšlenek, ať jsou jejich vlastní nebo převzaté.

Morálně teologická literatura, kterou v této práci zkoumám, vycházela v období let 1884–1948.⁴ Uvedené období je vymezeno tím, že v r. 1884 byla vydána kniha Jana Stárka *Katolická mravověda*, kterou můžeme považovat za počátek česky psané systematické moderní morálně teologické literatury. Neznamená to, že by předtím nevycházela morální kompendia či monografie, avšak jako by byly z jiné doby a promlouvaly k jiné společnosti. Např. Smolíkova pastorační příručka *Rukověť pro zpovědníky* z r. 1868, tedy ještě před námi vymezeným obdobím, v eticky zaměřené stati pojednávající o různých druzích kajícíků, včetně lichvářů, ve skutečnosti nereflktuje skutečnou společenskou, politickou a hospodářskou realitu.⁵ Přesto, že nadcházela jiná epocha, jeho *Rukověť* je

3 Recenze německy, latinsky, anglicky a francouzsky psaných morálně teologických knih, jak jsou v daném období publikovány v *Časopise katolického duchovenstva*, dokládají, že zahraniční produkci byla věnována značná pozornost, že byla studována a komentována (tím pádem i zpřístupněna širšímu okruhu zájemců) v obsáhlých, mnohdy mnohastránkových recenzích, a také, že čeští autoři morálně teologických pojednání byli na výši své doby, a to nejen v osobách vysokoškolských učitelů, nýbrž i mnohých v pastorační působících kněží.

4 Viz můj článek *Vztah křesťanů ke státu v české morální teologii 1884–1948*, 2009.

5 SMOLÍK, Rupert Fr. X. *Rukověť pro zpovědníky*, 1868. Smolíkova jediná zmínka o společenských poměrech je v pojednání o lakomcích na s. 168: „Lakomcům, kteří jmění své nabyli z lichvy, podvodů, utiskování chudiny nebo dělníků, vyloží velikost a těžkost hříšného jejich jednání, představí jim pláč a mazole chudých, z nichž obohatit se usilují a poukáže na budoucí

jakoby z doby předindustriální, z doby, kdy dělníci jakožto společenská třída a jiné třídy nebyli stěžejním činitelem politického a hospodářského dění, kdy etická problematika se jakoby dotýkala pouze vztahů mezi jednotlivými lidmi a mezi jednotlivcem a Bohem.

Naproti tomu Stárka již můžeme počítat k tehdy se blížícímu 20. století s jeho společenskou, hospodářskou, politickou i církevní problematikou, v jejímž pokračování žijeme dodnes. Události konce 19. a začátku 20. století znamenaly historický předěl nejen v životě společnosti i církve, nýbrž i ve způsobu teologického myšlení. Bylo to období modernistické krize, o němž Tomáš Petráček oprávněně píše, že „modernistická krize byla reálná. Vždyť 19. století přineslo nejhlubší civilizační proměny v dějinách lidstva. Hospodářství, společnost, politika, věda, umění a kultura procházely dynamickým obdobím změn a hledání. ... Bylo třeba pečlivě rozlišovat, čemu může církev přisvědčit, co je třeba očistit, vylepšit a promyslet, a co je třeba se vši rozhodností odmítnout, ba zavrhnout. ... papežství, vyděšené francouzskou revolucí a šířením socialistickým myšlenek, zaujalo striktně obranný a zásadně odmítavý postoj k moderní době jako celku.“⁶

Stárkovu *Katolickou mravovědu* tak můžeme označit za první česky psané souborné morálně teologické dílo většího rozsahu v „moderní době“ vůbec.⁷

V této práci sleduji pouze teologickou literaturu českých autorů vydanou v českém jazyce, neboť mi jde o zkoumání vývoje české morálně teologické tradice, a to přístupné pro širší vrstvy obyvatelstva.⁸ Ducho-

tresty, které je očekávají. Lichva jest šeredný hřích, výroky církve řadí ji mezi veřejné hříchy, utiskování chudých a dělníků jest hřích do nebe volající; rozumí se, že v takových případech nedá zpovědník rozhřešení, když lakomec, nabyv nespravedlivě statku, nechce slyšeti o povinné náhradě.“ Příčiny lichvy vidí Smolík pouze na individuální rovině, v neřestném lakomství bohatců vykořisťujících chudé. Lichvář ovšem není jen individuum provozující lichvu, nýbrž je také příslušníkem určité společenské skupiny či třídy, která jedná nejen na základě svobodného rozhodování, nýbrž zároveň podle určitých společenských a ekonomických zákonitostí. Skutečnost, že existují společenské okolnosti rostoucí nerovnosti v majetku a chudnutí části obyvatelstva, které lichvě nahrávají, nebere Smolík v úvahu.

6 Srov. PETRÁČEK, Tomáš. *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize*, 2006, s. 252.

7 Před rokem 1884 ze souborných publikací většího rozsahu vyšly zejména ještě následující příručky a učebnice: BECKOVSKÝ, Jan. *Katolického životní nepohnutelný základ, od svatých Otcův, 1707–1708*. BARTL, K. *Kniha katolického náboženství pro dospělejší mládež. Díl II. Spasova mravosloví*, 1849. PROCHÁZKA, Matěj. *Žákladní náboženská nauka v církvi katolické pro 1. třídu vyšších škol středních*, 1874.

8 V českém překladu byla vydána: MARTIN, Konrád. *Katolická mravověda pro vyšší učebné ústavy Rakouské*, 1864. Ještě ve 20. století byly u nás i v jiných zemích publikovány knihy v národním jazyce, ve kterých byly pasáže považované za nevhodné pro lid psány latinsky – např. TOMAN, Josef. *Pastýřské bohosloví. Svátost pokání*, 1946. Jone Heribert. *Katholische Moraltheologie*, 1953.

venstvo čerpalo běžně z literatury latinské a německé a další cizojazyčně, přestože pastorec probíhala v národním jazyce, tedy česky, případně německy. Jazyková bariéra mezi latinou a národním jazykem samozřejmě vytvářela potíže, kterou bylo třeba řešit vydáváním knih v národním jazyce.⁹

Konec vymezeného období, rok 1948, představuje faktický konec publikování teologické literatury a „teologický půst“ po dlouhé období komunistické vlády. Tento konec nastal velmi rychle a velmi důsledně. V roce 1948 byly vydány poslední morálně teologické publikace a časopisecké články, které se mi podařilo dohledat. Např. poslední číslo týdenního teologického časopisu *Dobry pastyr* vyšlo, příznačně, 29. února 1948, *Časopis katolického duchovenstva*, nejdůležitější teologický časopis 19. a první poloviny 20. století,¹⁰ skončil s koncem roku 1948. Po nástupu komunismu už vycházely z teologické literatury prakticky jen studijní texty pro potřebu teologické fakulty v Litoměřicích, jež však nebyly veřejně dostupné. Samizdatová literatura z druhé fáze historie komunismu v našich zemích, ze sedmdesátých a osmdesátých let, se už týkala jiného období, neboť to bylo po Druhém vatikánském koncilu, a zpravidla nebyla morálně teologická.

Období let 1884–1948 tak můžeme považovat za úsek vývoje české morálně teologické literatury s jasně vymezeným začátkem i jasně vymezeným koncem a za období historicky uzavřené a zřejmě také zapomenuté. Po roce 1989 vyšla v naší republice celá řada morálně teologických publikací zahraničních autorů, a také mnohem kratší řada

9 Srov. VŘEŠTÁL, Antonín. *Katolická mravouka. Díl I.*, 1909, s. I. Na problematiku užití či neuzití českého jazyka v teologii a zvláště v morální teologii upozorňuje Vřešťál v uvedeném díle i na s. 35n. I když koncem 18. a začátkem 19. století nastala „doba vzkříšení řeči české“, přesto se morálně teologická díla vydávala často v řeči latinské. Posledním příkladem je KACHNÍK, Joseph. *Ethica socialis seu sociologia. Praelectiones academicae*, 1909. Týž, *Ethica catholica generalis. Praelectiones academicae*, 1910. Týž, *Ethica catholica specialis. Praelectiones academicae*, 1912. Ovšem Kachník často v poznámkách pod čarou uvádí český a německý text z rakouského katechismu.

Na potřebu přednášení teologie v českém jazyce upozorňuje i „průkopník českého tomismu“ Josef Pospíšil, jak o tom referuje Karel Skalický: „Proto začal (Josef Pospíšil) v roce 1876 vyučovat i základy filozofie aristotelsko-scholastické. Nejprve německy, podle Stöcklovy Lehrbuch der Philosophie, pak latinsky podle Eggerovy Propaedeutica philosophico-theologica, ale nakonec byl nucen přejít na češtinu, neboť – jak píše – „seznal jsem, že se potkám jen tenkrát s nějakým výsledkem [...] když [...] počnu česky přednášet“. Začíná proto s pomocí Sušilova žaka Matěje Procházky (1811–1889) vytvářet českou aristotelsko-tomistickou terminologii.“ Viz SKALICKÝ, Karel. *Středoevropské filozoficko-teologické milieu počátku 20. století, zvláště české*.

10 Vycházel (s přestávkou v letech 1853–59) pravidelně v letech 1828–1948. Poslední číslo vyšlo zřejmě v lednu 1949, neboť uveřejňuje nekrolog O. Karlíka, který zemřel 7. 1. 1949.

knižních publikací teologů českých.¹¹ Nikdo z těchto současných českých morálních teologů však necituje v knižních publikacích nikoho z dřívějších moralistů z doby před nástupem komunismu. Kontinuita morálně teologického myšlení byla komunistickou totalitou přerušena a už nebyla obnovena. Ani v době tajného studia teologie v šedesátých letech 20. století a později se, alespoň v salesiánském okruhu, v němž jsem se v době studia pohyboval, už nečerpalo ani z prací českých teologů uveřejněných po 2. světové válce. To ovšem neznamenalo, že tradice, kterou díla dále probíraných autorů reprezentují, nebyla „v ústním podání“ dál či nebyla nějakým způsobem i zapsána.¹² A možná v určitém ohledu žije dodnes v myslích i dílech těch, kteří by se rádi vrátili do minulosti před Druhým vatikánským koncil a před nástup komunismu v naší zemi. Návrat zpět však není možný. I proto, aby se to jasně ukázalo, je třeba se s touto minulou tradicí vyrovnat.

Důvody toho, že starší česká morálně teologická díla upadla do tak naprostého zapomenutí, byly dvojího druhu. Samozřejmě to byly důvody historické: přerušení kontinuity teologického vývoje komunistickou totalitou a zároveň obrovský teologický krok učiněný ve světové církvi ve spojení s Druhým vatikánským koncilem. Byly to však i důvody obsahové. Některé tiskem vydané teologické spisy působí dojmem jisté bizarnosti, nad kterou dnešní teolog a pastorační pracovník zůstává v rozpacích. Cílem mnohých spisů zřejmě nebylo zkoumat věc samotnou, nýbrž dokázat a doložit teologicko-filozofickou nauku, která byla a priori předložena a pro kterou se argumentace hledala až druhotně a leckdy značně násilně. Mnohá díla, jak ještě uvidíme, působí až militantně, když se snaží negovat či vyvracet všechny námitky, kritické hlasy a známky nových trendů myšlení, jež byly důsledkem velmi radikálních změn ve společnosti. Jen málo autorů si uchovalo nadhled a pozitivní vztah ke své době, většina děl – zejména z první poloviny 20. století – působí výrazně defenzivním dojmem. To je činilo těžko přijatelné pro jinak smýšlející současníky už v jejich době, natožpak na začátku 21. století.

V morální teologii panovalo téměř bez výjimky novoscholastické myšlení, které si s problematikou moderního světa nevědělo moc rady.

11 Oněmi českými publikujícími morálními teology jsou zejména Albert Beneš, Aleš Čaha, Oto Mádr, Josef Petr Ondok, Jiří Skoblík, v zahraničí Libor Ovečka.

12 Jejím ohlasem jsou např. studijní texty vydávané na „Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakultě“ v Litoměřicích před rokem 1990 či BARTA, Jan. *Syntéza učení víry*, 1969, s. 283–292. Někteří z morálních teologů, kteří publikovali ještě před únorem 1948, působili dál (aniž měli možnost publikovat, často i z důvodů svého pobytu ve vězení), ale jejich působení je literárně už nezachyceno.

Jestliže Kunštát o období 1918–1939 konstatuje, že „monopol neoscholastiky začal zvolna erodovat“,¹³ o české morální teologii to neplatilo, stopy jiného přístupu v ní nacházíme jen velmi zřídka. Pod komunistickou vládou pokračovalo vzdělávání v teologické etice na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích stále stejným směrem. I tam bohoslovci studovali, podle dokladů ve vysokoškolských skriptech z oné doby, morálně teologický systém, který už byl neživotný, ale oni to buďto nevěděli, nebo to sice tušili, avšak nevěděli přesně proč. V nejlepším případě do starého systému dosazovali nové poznatky tajně čerpané ze zahraniční literatury, ale nebyli schopni starý systém v jeho celistvosti reflektovat a on přetrvával. Není pak příliš divu, že po roce 1989 mnozí kněží, staří i mladí, měli snahu v pastoraci navázat tam, kde v roce 1948 buďto oni sami nebo jejich předchůdci přestali. Jenže mezitím církve a teologie udělala veliký krok novým směrem.

Nástup komunistické moci byl pro tehdejší slibný teologický vývoj fatální. Z dnešního metodického hlediska má však přesto jistý pozitivní rys. Umožňuje totiž pohlédnout na vymezené období v morální teologii zvnějšku jako na uzavřený historický artefakt, a to i okem kritickým, aniž bychom při tom byli blokováni vlastním zapojením do něj a vlastní účastí na jeho teologické práci a aniž bychom byli blokováni osobním ohledem na teology tehdejší doby. Jedinou výjimku představuje Oto Mádr, jediný morální teolog, který se účastnil tehdejšího teologického života a přežil dobu komunistické vlády (zemřel 27. 2. 2011).

Mezi českými moralisty daného období můžeme vysledovat dvě odlišné myšlenkové linie pravděpodobně související i s životními okolnostmi jednotlivých autorů. Zdá se, že byl rozdíl ve způsobu myšlení teologů působících na teologických fakultách a jiných teologických učilištích a teologů působících v praktické pastoraci. K těm patřil zejm. Karel Lev Řehák, výrazná postava neuniverzitní teologie konce 19. století.

V průběhu vymezeného období došlo v českých zemích ke značným společenským a politickým změnám, jež měly i značné důsledky pro morálně teologický náhled na člověka jakožto člena společnosti, občana státu i jednotlivce. Mimo jiné to byly proměny státní struktury a příslušnosti ke státním celkům. Nejprve to bylo období, ve kterém České země byly součástí Rakousko-uherské monarchie. S jejím rozpadem po první světové válce a vytvořením Republiky československé jsme se dostali do značně odlišné situace. My v ní budeme brát v úvahu pouze situaci v Čechách a na Moravě, Slovensko a Zakarpatskou Ukrajinu tedy pone-

13 KUNŠTÁT, Miroslav. *Teologická fakulta 1918–1939*, 1998, s. 64.

cháváme stranou. Ostatně lze tvrdit, že ze specifických slovenských historických důvodů vlastní slovenská morálně teologická publikační činnost byla minimální.¹⁴ Následovalo období druhé republiky, Protektorátu Čechy a Morava a po druhé světové válce krátké poválečné období do roku 1948, který s nástupem komunistické vlády znamenal na dlouhou dobu téměř úplné potlačení teologické publikační činnosti, i když ne teologické činnosti pedagogické.

Po osvobození roku 1989 již se k dřívějším českým morálním teologům z doby před druhou nebo i před první světovou válkou nikdo nevrací, nikdo, jak jsem uvedl hned v úvodu, je necituje a nikdo na ně nenavazuje. V českém jazyce vydávaná morálně teologická literatura čerpá z jiných zdrojů, zpravidla zahraničních, a přinejmenším v knižní produkci neobsahuje jediný odkaz na dřívější českou morálně teologickou tradici, dřívější moralisty neuvádí ani v seznamu literatury ani je necituje.

Dřívější tradice ovšem dál žije v „ústním podání“, v hláсанé a vyučované nauce. Ona byla posledním svobodným stavem katechismové nauky v roce 1948, ten do sebe tehdy žijící v pastorační působící lidé vsřebali a zpravidla jej neopustili ani v době komunistické nadvlády ani po ní a ten předávali dalším generacím. Stav české teologie před rokem 1948 byl poslední zachytný bod a poslední obraz teologického světa, o který bylo možno se opřít. Někteří teologové, pokud v době komunistické totalitní moci nesledovali dál teologický vývoj ve svobodném světě, se o to také pokusili. Dnešní studenti teologie žijí často v dilematu mezi onou starou tradicí, kterou přijali např. při výuce náboženství, a dnešní teologií, o které třeba mají dojem, že jim skýtá mnohem méně životní jistoty.

Zlom ve vývoji teologie, který znamenal rok 1948, a dlouhé období komunistické totality znamenaly, že teologie (a církev) v naší zemi nikdy neměla příležitost se podívat své nedávné teologické minulosti do tváře a vyrovnat se s ní. Neměla příležitost zhodnotit, co v ní bylo dobré a co je třeba překonat. Po roce 1989 na to jako by už neměla čas, nebyla vydána jediná publikace hodnotící teologii v období před rokem 1948. Zatímco země „svobodného světa“ v období před, v průběhu a zejména po Druhém vatikánském koncilu prožívaly živou, ke kořenům jdoucí a někdy až vášnivou teologickou diskusi, v naší nesvobodné, komunismem ovlá-

14 Např. SPESZ, Alexander. *Katolícka mravouka*, 1948, asi nejvýznamnější slovenský morální teolog daného období, odkazuje, kromě svých vlastních publikací, pouze na jednoho slovenského moralistu, který je však zřejmě spíš filozofem než teologem, a to v poznámce 458 na s. 250: BUBÁN, J. *Najhlbší koreň vlastnenia*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1942.